

Holland
72
Festival

Orgelconcert
Jean Costa

Den Haag – Grote Kerk
zaterdag 1 juli 1972 – 20.15 uur

Orgelconcert

Solist: Jean Costa

Programma

Johann Sebastian Bach
1685-1750

1. Toccata en fuga in d kl.t.
2. Drie koralen :
'Herr Gott nun schleuss''
'O Lamm Gottes unschuldig'
'Ich ruf zu Dir'
3. Partita in f kl.t. sopra
'Christ der du bist der Helle Tag'
4. Canzona in d kl.t.
5. Fantasie in G gr.t.
6. Twee koralen
'Nun komm' der Heiden Heiland'
'Von Gott will ich nicht lassen'
7. Passacaglia en fuga in c kl.t.

Bachs orgelmuziek

Toen Pepijn de Korte, de grondlegger, na de volksverhuizingen, van het nieuwe Europa en zijn eerste geniale politicus, in het jaar 757 van de Byzantijnse keizer Konstantinos Kopronymos een 'organon' ten geschenke kreeg, en dit, in navolging van Byzantium, in zijn hofkapel ging gebruiken, kon deze 'architect' niet beseffen, dat hiermee de eerste steen was gelegd van een machtig muzikaal bouwwerk, aan welks voltooiing en bekroning een meester van duizend jaar later zou arbeiden, Johann Sebastian Bach. Want, hoezeer ook de muziek van het orgel in later en in onze dagen nieuwe wegen is ingeslagen, en hoezeer men ook steeds meer gaat inzien, dat Bach niet alleen een afsluiter maar evenzeer een ontwerper is geweest, vast blijft staan, dat Bach op dit gebied toch een eindfase en apotheose tot stand heeft gebracht van alles wat in de prillste ogenblikken van de orgelkunst uit Byzantium, uit de Britse eilanden en uit het Gallische land aan het Karolingische hof verzameld werd en gedurende het daarop volgende millennium in alle Westeuropese landen werd verder ontwikkeld. Het programma van vandaag biedt een goede gelegenheid zich daarvan te overtuigen.

De oudste orgelmuziek van West-Europa bezat al snel verscheidene middelen, die we zouden kunnen terugvoeren tot drie oer-elementen. Dat zijn :

- a. het vrije, uit improvisatie geboren spel,
- b. de polyfonie, met haar kanonische en imitatie-techniek,
- c. de bewerking van 'cantus firmus', de kerkelijke gezangmelodie.

Bezien we het programma, dan vinden we in de Toccata (nr. 1), de Fantasie (nr. 5) en ook in de Passacaglia (nr. 7a) genres, die uit de improvisatie zijn voortgekomen en daarvan nog alle kenmerken vertonen: de plotselinge inval, de contrasten, de vrije bouw, de virtuositeit; onder de meesters uit de voor-Bachse tijd, die hiervan bijzondere stalen hebben nagelaten, en wier weg naar Bach leidde, mogen hier genoemd worden Claudio Merulo van Venetië's San Marco, Frescobaldi van de Romeinse Sint Pieter, diens leerling Rossi en Froberger, de laatsten aan Duitse en Franse hoven, Muffat in de Passauer Dom, Pachelbel in de Erfurter Predigerkirche en de Neurenberger Sebaldikirche, Buxtehude in Lübeck en Böhm in Lüneburg;

— als extreem contrast tegenover de zo-vrij-mogelijke speelkunst staat de voor de organist misschien nog uitdagender, meest gebonden techniek: de kunst van de polyfonie en de imitatie, in haar uiterste vorm de kunst van de kanon en van de fuga; dit principe, afkomstig van de Britse eilanden, voert over Dunstable, Obrecht, Willaert, en zijn Venetiaanse volgelingen Cavazzoni en Giovanni Gabrieli vooral, de Amsterdamse 'Orpheus' Jan Pietersz. Sweelinck, en de nog altijd zo onbekende maar even grote stadgenoot Anthony van Noordt, de Noordduitse leerlingen van de Sweelinck-school, waaronder Weckmann, en tenslotte over Buxtehude, Bruhns en Böhm naar de meester van Leipzig, die we in dit opzicht kunnen beluisteren in de Fuga van nr. 1, de Canzona (nr. 4), en bovendien in de dubbelfuga achter de Passacaglia (nr. 7b);

— essentiëler nog voor de organist is te kunnen 'omgaan' met de officiële kerkmelodie, de antifoon, de hymne, enz. —, en deze 'cantus firmus' (= 'vaste zang') te omspelen; ook hierin bereikten vóór Bach talloze meesters een grote hoogte: een Cabezón aan het Spaanse hof van Karel V en Philips II, Cavazzoni in Venetië, Titelouze, de kanunnik-organist van de kathedraal van Rouaan, de reeds genoemde Sweelinck, Van Noordt en Frescobaldi, de jonggestorven geniale De Grigny van de kathedraal van Reims, wiens composities Bach overschreef, en wederom Buxtehude en Pachelbel; Bachs voortzetting van deze kunst vinden we in de koraalbewerkingen (nrs. 2, 3 en 6) en bovendien in de Passacaglia (nr. 7a).

Alle drie gebieden hadden juist vóór Bach, in de Hoog-Barok, vooral door Buxtehude, een laatste geweldige nieuwe dimensie verkregen: een uitbreiding van tonaliteit en chromatiek, in wisselwerking met de doorvoering van de 'Wohltemperierung', en uitbreiding van de toonomvang naar de hoogste en de laagste regionen en een daarmee samenhangende volledige registerbezetting.

Alle drie de gebieden verdichten zich dan nog meer tot scherp-geprofileerde typen:

- de Toccata, het Praeludium, de Fantasie weerspiegelen de behoeften naar felle contrasten en de vurige drift van de Barok,
- het koraalvoorspel wint nog een andere dimensie: die van de diepdoorvoelde, in het Piëtisme opkomende inleving van de tekst en de intense uitdrukking

daarvan, zodat hier een schilderende, programmatische, soms diep aangrijpende muziekkunst ontstaat en tot een eindpunt wordt gevoerd ;

— en de Fuga is wel de ultieme grens van de kunst der orgelmeesters, en vooral zij is het, die in de handen van Bach, als uiterste abstractie, maar tevens als hoogste zelf-expressie tot haar eindpunt en haar uiteindelijke klassieke vorm en norm is gekomen, — in de 'Kunst der Fuge', maar ook in de talloze orgelfuga's, waarvan er hier twee typen worden voorgedragen: terecht mag ook hier de dubbelfuga na de Passacaglia — zelf reeds zulk een contrapuntisch meesterwerk —, als climax en apotheose van het concert klinken.

Na de oppermachtige akkoorden van de Thomaskantor viel een grote stilte in toen hij overleden was: de tijdgeest, wereldser geworden, kon deze geniale diepgrondigheid niet meer navolgen. Bachs eigen zonen, fameuze organisten toch, Wilhelm Friedemann, Carl Philipp en Johann Christian, wendden zich in hun composities voornamelijk tot andere instrumenten. Eerst in de negentiende eeuw ging de aloude orgelkunst weer aan betekenis winnen. Maar bij meerdere impulsen, — zoals die van Mendelssohn omstreeks 1840, en die, welke rond de eeuwwisseling plaats vond en de moderne orgelkunst zou voortbrengen, was Bach de inspiratiebron. En terwijl zich nog steeds sterker de verheugende beweging voortzet van de herontdekking en herwaardering van oude meesters, blijft Bachs positie onaangetast, en blijven zijn 'Praeludium', 'Toccata', of 'Fantasie und Fuge', zijn 'Choralvorspiel' en '-Partiten', het klassiek hoogtepunt en middelpunt der orgelmuziek, waarin Bach zelf wel zijn diepste wezen heeft geopenbaard.

Pieter Fischer

Jean Costa

Jean Costa, zoon en kleinzoon van een organist werd in 1924 te Bastia geboren. Op vier-jarige leeftijd begon hij met pianospelen en toen hij elf jaar oud was schakelde hij over op orgel. Zeven jaar later werd hij als organist benoemd aan de Maîtrise de la Primatiale Saint-Jean te Lyon. In 1949 sloot hij zijn studies bij Marcel Dupré aan het Conservatoire National te Parijs af met een eerste prijs voor orgel en improvisatie. Sinds 1952 is hij 'organiste titulaire' van het grote orgel van Saint-Vincent-de-Paul te Parijs, een van de mooiste instrumenten in de Franse hoofdstad. Hiernaast gaf hij van 1953 tot 1970 les aan het Conservatoire National te Nantes, en vanaf 1971 is hij docent aan het conservatorium te Aix-en-Provence.

Hij maakte talrijke grammofoonopnamen, en trad buiten Frankrijk op in België, Duitsland, Engeland, Joegoslavië, Nederland, Polen, Portugal, Tsjechoslowakije, Zwitserland en Oostenrijk.

Het orgel in de Grote Kerk werd gebouwd in 1971 door Metzler und Söhnen Dietikon (Zürich) Zwitserland.

De dispositie luidt als volgt:

Hoofdwerk

principal 16'
octave 8'
gedackt 8'
grossquinte $5\frac{1}{3}$ '
octave 4'
spitzflöte 4'
quinte $2\frac{2}{3}$ '
octave 2'
mixtur 4-6 sterk
cimbel 4 sterk
cornett 5 sterk
trompete 16'
trompete 8'
trompete 8' chamade
trompete 4' chamade

Rugwerk

quintade 16'
principal 8'
hohlflöte 8'
quintade 8'
octave 4'
rohrflöte 4'
superoctave 2'
waldflöte 2'
nasard $1\frac{1}{3}$ '
sesquialter 2 sterk
scharf 5 tot 6 sterk
krummhorn 8'

Borstwerk

holzgedackt 8'
praestant 4'
gedackt 4'
spitzquinte $2\frac{2}{3}$ '
octave 2'
gemshorn 2'
terz $1\frac{3}{5}$ '
sifflöte 1'
cimbel 3 sterk
rankett 16'

Pedaal

principal 32'
octavbass 16'
subbass 16'
octave 8'
bourdon 8'
octave 4'
nachthorn 2'
mixtur 6 sterk
fagott 32'
posaune 8'
trompete 8'
trompete 4'